

„VIDÁM VÁLSÁGOT!” GONDOLATOK CSABA LÁSZLÓ *CRISIS IN ECONOMICS?* CÍMŰ KÖNYVÉNEK OLVASÁSA UTÁN

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 223 o.)

SZANYI MIKLÓS

MTA Világgazdasági Kutatóintézet
1014 Budapest, Országház u. 30.
Tel.: 224-6700
E-mail: szanyi_miklos@vki.hu

Liska Tibor, az 1970-es és 1980-as évek ismert és elismert magyar közgazdász reformvitáit gyakran nyitotta meg a címben szereplő vicces, de egyben elgondolkodtató köszöntéssel. Utoljára 1992-ben vagy 1993-ban, halála előtt nem sokkal. Ez a bizarr köszöntés nem egy hanyatlásban „sírva vigadó” szakmai közösség önironikus viccelődése volt, de mély gondolati tartalommal bírt. Ez a tartalom a mostani válságban is aktuálissá vált, és erről a tartalomról szól Csaba László új könyve.

Mi ennek a sokrétű tartalomnak a lényege? A válságok természetével kapcsolatban neves közgazdászok sora állapította meg, hogy azok a kapitalista gazdaság megújulásának, fejlődésének természetes velejárói. A Schumpeter által leírt alkotó rombolás intenzív időszakai a válságok. Válságokra azért van szükség, mert hatásukra, mint a hideg zuhany után felfrissül, megújul a gazdaság vérkeringése.

E közismert gondolat mellett azonban a válság más pozitív hozadékkal is járhat. Liska annak idején, a szocialista gazdaság válságában azt várta, hogy hatására a magyar reformtörekvések új lendületet kaphatnak. A szocialista gazdaságot vezérlő, ideologikus alapú elméleti ortodoxia a válság miatt kénytelen visszavonulni és több teret adni a kísérletező, újító szándékú elképzeléseknek, amelyek egyik jelentős ötletgazdája Liska volt. A válság tehát azért is lehetett „vidám”, mert lehetőséget adott a reformközgazdászok számára új ötletek és konstrukciók kifejlesztésére, kipróbálására. Utólag tudjuk már, hogy a reformtörekvések nem voltak képesek a szocialista gazdaság gyökeres megreformálására, hiszen hatásuk korlátozott volt, nem terjedt ki a rendszer alapvető elemeinek megváltoztatására, például a paternalizmus háttérbe szorítására, vagy a költségvetési korlátok megkeményítésére.

Csaba László könyve természetesen nem a szocialista ortodoxia elemzését végzi el, bár a tárgyalt közép- és kelet-európai országok átalakulási folyamatainak hasonlóságai és eltérései vizsgálatában természetesen ismét visszanyúl ezekre a korai előzményekre is. Ezzel szemben, a liskai gondolattal mintegy párhuzamban, a mostani globális gazdasági válság kapcsán a neoklasszikus közgazdasági főirányra

épülő ortodoxia mindenható érvényesülését bírálja, nagyobb teret követelve az alternatív közgazdasági iskolák számára. A neoklasszikus ortodoxia alapján álló intézmények és gazdaságpolitikák ugyanis hatástalannak bizonyultak a válság megelőzése, előrejelzése, sőt úgy tűnik, hogy a válság hatékony kezelése szempontjából is. Ennek pedig a legfontosabb oka a közgazdasági főirány elfordulása a valós gazdasági folyamatok és problémák vizsgálatától, az egyre inkább teret nyerő befelé forduló, és a módszertani tökéletesség elefántcsont tornyába zárkózó viselkedése volt.

Elérkezett tehát az ideje annak, hogy a közgazdaságtant uraló ortodoxia megkövesedett, önigazoló, köldöknézó szemlélete felfrissüljön, és a természettudományos (matematizált) elemzési módszerek minden fórumot uraló túlsúlya mellett az eltérő szemlélettel, kutatási módszerekkel, sőt meg lehet kockáztatni, eltérő céllal létrehozott közgazdasági iskolák is megfelelő figyelmet kapjanak. A neoklasszikus alapokra épülő közgazdasági paradigma kialakításának egyik fontos célja ugyanis önmaga igazolása volt, abban az értelemben, hogy a közgazdaságtant az egzakt (természet)tudományok sorába emelje. Ennek során a természettudományokban megszokottnál sokkal nagyobb mértékben kényszerült viszont arra, hogy a valós gazdasági folyamatoktól idegen absztrakciókat hozzon annak érdekében, hogy a matematikai elemzési módszereket alkalmazni tudja.

Ezzel szemben a nem neoklasszikus alapokról építkező elméletek és iskolák fő célja a gazdasági folyamatok, az empirikus megfigyelések elméleti igényű magyarázata. Ehhez pedig gyakran a neoklasszikus feltételezéseket fölülírják, például olyan alapvető kiindulási pontokon is, mint a közgazdasági szereplők döntéseit meghatározó maximalizálási elv vagy a döntések racionalitása, a tökéletes információellátottság. A főáram fejlődési folyamata főként arra irányult, hogy a vizsgálati módszerek finomításával az absztrakciók szigorúságát csökkentse. Csaba László elemzése a könyv első fejezetében rámutat arra az alapvető ellentmondásra, hogy bár a neoklasszikus főáram a maga számára a gyakorlatban lényegében a kizárólagosság igényével lépett fel, ugyanakkor az absztrakciók feloldására törekedve egyre-másra használta fel, építette be magába az általa eredendően elutasított alternatív közgazdasági elméletek elemeit.

A könyv joggal emeli ki a neoklasszikus ortodoxia földrajzi irányultságát, USA-központúságát is. Ezzel kapcsolatban nagyon érdekes, meggyőző elemzést kapunk arról, hogy a „közgazdaságtudományi ipar” miként igyekezett kiszorítani erről a piacról a versenytársakat. Hogyan igyekezett elhallgattatni a konkurens közgazdasági iskolákat, hatékonyan kizárva őket a tudományos közéletből (publikációs lehetőségek), az oktatásból (a neoklasszikus elmélet különösen alkalmas arra, hogy akár „közgazdasági gyorstalpalókon” standard elemeit nagy tömegben homogén módon oktassák), a gazdaságpolitikai alkalmazásból. Ez a kívülállók számára nagyon agresszívnek tűnő, lehengetlő, a kutatói ötleteket, fantáziát korlátozó és arrogáns viszonyulás komoly ellenszenvet alakított ki a főáram ortodoxiájával¹ elégedetlen közgazdászok körében.

A negatív viszonyulás a neoklasszikus elmélettel szemben sokszor ugyancsak elfogult, egyoldalú vélemények megfogalmazására vezetett. A válság kapcsán például a magyar szakirodalomban több ismert szerző is mintegy kárörvendve nyugtázta, hogy a „neoliberális főáramnak vége”. Csaba László nem ítél ilyen elfogultan, hanem gondosan felépített tanulmányában tudományos alapossággal írja le azt a folyamatot, amely a neoklasszikus ortodoxia kialakulásához vezetett, és sok-

oldalúan mutatja be ennek a folyamatnak a negatív következményeit. Ez után a részletes és meggyőző elemzés után jut arra a következtetésre, hogy magának a neoklasszikus elméletnek van szüksége kopernikuszi fordulatra ahhoz, hogy ismét progresszív, a gazdasági folyamatok megértéséhez érdemben hozzájárulni képes irányzattá váljon.

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban talán megengedhetünk magunknak e helyen néhány általánosabb következtetést is. A neoklasszikus elmélettel kapcsolatban talán nem is az a legfőbb ellenvetésünk, hogy az egyre fokozódó mértékben a tartalmi kérdések helyett az elemzési módszertan tökéletesítésére koncentrált. Úgy tűnik, hogy a megközelítés alapvető irányultságával, a fent leírt fő cél kijelölésével is baj van. A fizika törvényeivel viszonylagos állandósággal bíró zárt rendszerekben zajló folyamatokat tudunk leírni. Csakhogy a gazdaság nem ilyen rendszer! Igaz, a növekedési elméletek megpróbálják kezelni a zárt neoklasszikus gazdasági modell egyik fő gyengeségét, statikus jellegét, sőt a növekedés tényezői közé egy minőségi változást eredményező elemet, a műszaki haladást is bevonják. A neoklasszikus elmélet mégis képtelen arra, hogy a fejlődés egymással komplex módon összefüggő elemeit érdemben vizsgálja: a növekedést befolyásoló minőségi tényezők mint reziduum, a mennyiségi tényezők által nem magyarázott rész szerepelnek az egyenletekben. Ennek következtében a növekedési, gazdaságfejlődési tényezőnek a részletezése elmarad, az elmélet által nem vizsgált „fekete doboz” része marad továbbra is. A mostani válság pedig éppen arra mutat rá, hogy nagyon is lényeges változások mennek végbe ebben a „fekete dobozban”, amelynek vizsgálatától, megértésétől nem lehet eltekinteni.

A gazdaság működése tehát nem jellemezhető jól pusztán mennyiségi mutatókkal vagy a szereplők közötti viszonyok, a piac sematikus leírásával, modellezésével. A gazdaság nem a fizikában leírt törvényszerűségek alapján működik. A gazdaságban a gravitáció törvénye nem feltétlenül érvényesül, az alma nem a fa alá esik, hanem máshová, esetleg tovább lebeg. Ráadásul időben változó, hogy hová esik, vagy, hogy miként lebeg. A gazdaság törvényeinek jelentős része időben változó! Már csak ezért sem lehet „örök érvényű” modellekkel, képletekkel leírni. Ezért a gazdaság folyamatos elemzése, vizsgálata elengedhetetlen. A közgazdasági szakma törekvése az elemzési eszköztár fejlesztése mellett legalább annyira a kialakuló új összefüggések, törvényszerűségek feltárására kell, hogy irányuljon! Egyébként éppen a példaképként állított fizika területén is új törvények, új összefüggések megértésére, kimunkálására van most szükség. Az észlelés, mérés technológiájának fejlődése ugyanis olyan „empíriák” feltárására vezetett, amelyek magyarázata a ma egyeduralgoló fizikai törvények, a kvantummechanika segítségével nem magyarázhatók.

A törvényszerűségeket leíró elméletek, magyarázatok, ahogy a természettudományokban, úgy a közgazdaságtanban is folyamatos fejlődésen mennek keresztül. Csaba László joggal emeli ki, hogy a korábbi idők tudományos eredményei, ha nem cáfolták meg érvényességüket, sokszor beépülnek az újabb, átfogóbb elméletekbe. A közgazdaságtudomány is így képes a fejlődésre. Véleményünk szerint ez a fejlődés nemcsak magára a tudományra, hanem az annak alapján alkalmazott gazdaságpolitikákra is érvényes. A neoliberais főirány mostani dühös elutasítása a fürdővízzel együtt a gyereket is kiönti. A chicagói iskola elméleti hátterére hivatkozó neoliberais gazdaságpolitika például igen eredményes volt az USA gazdaságát az 1980-as években jellemző hosszú recesszió felszámolásában, az amerikai gazda-

ság nemzetközi versenyképességének a megerősítésében. És ez az ismét megerősödött, a műszaki fejlődés élére állt USA volt az a nagyhatalom, amely éppen ennek a folyamatnak a hatására vált képessé arra, hogy gazdaságilag és műszakilag végleg fölülmúlja nagy ellenfelét, a Szovjetuniót. A keynesi gazdaságpolitika sok diszfunkcionálissá vált elemét kellett ehhez radikálisan megszüntetni. Felmerül a kérdés, hogy nem éppen egy hasonló, radikális megújulás lenne ahhoz szükséges, hogy az európai neok Keynesianizmus versenyképességet hátráltató diszfunkcionális elemeit végre kiiktassuk?

Azt állíthatjuk tehát, hogy a közgazdasági gondolkodás fejlődése mindenféle ortodoxia esetleges fellépése ellenére sorra kitermeli azokat az elméleteket és a hozzájuk kapcsolódó gazdaságpolitikai gyakorlatot, amelyek a gazdasági fejlődés aktuális törvényszerűségeinek megismerése alapján a gazdaság fejlődését, az emberiség jólétének növekedését elősegítik. Azok az országok, társadalmak, amelyek az összefüggések megértésében, és az ezekhez igazított gazdaságpolitikák kidolgozásában élen járnak, előnyös helyzetbe kerülnek. Ezzel szemben a lemaradók, a korábbi struktúra gyakran vívmányként értelmezett merev elemeit védelmezők pedig a perifériára szorulnak. Csaba László könyvének további fejezetei az európai gazdaság, ebben kiemelten is az átalakuló országok fejlődési folyamatait vizsgálva vesz sorra egy csokorra valót azok közül a „rejtvények” közül, amelyek magyarázata a neoklasszikus ortodoxiától eltérő megközelítések alkalmazásával lehetséges. Ezek a problémák egyben azok a területek is, ahol a törvényszerűségek felismerése után új, alkotó szellemben fogant gazdaságpolitikai döntések meghozatalára lesz szükség annak érdekében, hogy Európa az új műszaki-gazdasági paradigma viszonyai között érvényesülő törvényszerűséghez alkalmazkodni tudjon.

Az első rejtvény az átalakuló országok közötti hasonlóságokat és eltéréseket próbálja értelmezni, számba venni. Felvillantja azokat a meghatározottságokat, amelyek a neoklasszikus főáram alapján kialakult várakozásokkal szemben sok szempontból differenciálják ezeket az országokat. Egyik ilyen vizsgálati szempont a reálkonvergencia kérdése, amellyel ez a fejezet kimerítő részletességgel foglalkozik. Egy másik a (gazdaság)politika hitelessége és a makrogazdasági populizmus, amely témáról a IV. részben olvashatunk. E két fejezet plasztikusan mutatja be sok adat és tény ismertetésével az átalakulási folyamat sokszor ellentmondásos folyamatait, összehasonlítva a várakozásokat és a tényleges gazdasági és társadalmi folyamatokat.

Az átalakuló országok komplex összehasonlító elemzése, az átalakulás legfontosabb lépéseinek és folyamatainak számbavétele olyan hatalmas feladat, amely több kötetre rúgó monográfiatorozatot igényelne, ami a mai napig nem született meg. Csaba László azon közgazdászok egyike, akik apró részleteket, mozaikdarabokat egymás mellé illesztve igyekeznek e hatalmas munka egyes részeit elvégezni. E kötet két idevágó fejezete újabb hozzájárulás ehhez a jelentős kutatási erőfeszítéshez. Különösen izgalmas ebből a szempontból a IV. fejezet. Ebben a szerző az átalakuló országok költségvetési politikáit elemzi, és arra a megállapításra jut, hogy bár a költségvetési hiányok GDP-hez viszonyított mértéke változó, általánosan megfigyelhető tendencia a laza, vagy lazuló fiskális fegyelem. Annak ellenére igaz ez, hogy voltak kivételes esetek, az államháztartás méretét és a deficitet jelentősen csökkentő kormányok.² A mostani válság viszonyai között pedig paradox módon éppen a korábban az egyik legnagyobb költségvetési hiányt felhalmozott átalakuló országban, Magyarországon mutatkozik viszonylag legnagyobb fiskális stabilitás.

Ez mindenképpen arra utal, hogy a politikai populizmus rövid időszakokon belül is komoly eltolódásokat képes véghezvinni a költségvetési politikákban. Ez viszont annak a jele, hogy e két tényező közötti kölcsönhatás az átalakuló országok erős közös sajátossága.

Az átalakulás folyamataival, az átalakuló országok közötti eltérések és hasonlóságok értékelésével kapcsolatban a szerző nem tud határozott álláspontot kialakítani. De lehet, hogy nem is szükséges most még, az átalakulásról és az átalakuló országokról szóló átfogó, nagy monográfia megszületése előtt válaszolni az átalakulás nagy kérdésére. Mármost arra a kérdésre, hogy vajon minek a hatása volt jelentősebb, az általános gazdasági törvényszerűségek hatása, illetve a közös kiindulás a rendszerváltást megelőző időszak öröksége, vagy a még távolabbi múltra visszatekintő útfüggés, amely komplex módon meghatározta – még a szocializmus időszakában is – egyes országok vagy ország csoportok fejlődését, és markáns eltéréseket eredményezett közöttük?³ Az ebben a könyvben is több helyen olvasható utalások a kapitalista fejlődés különféle modelljeire véleményünk szerint mindenképpen ez utóbbit, vagyis a komplex gazdasági és társadalmi fejlődés eredményeként létrejövő útfüggő fejlődési modellek létét valószínűsítik az átalakuló országok esetében is.

A makrogazdasági populizmus témája a mostani válság, különösen is a görög államháztartás súlyos helyzete kapcsán átvezet a könyv következő nagy témaköréhez, az európai tanulmányokhoz is. A görögországi események kapcsán nem lehet szó nélkül hagyni a nyilvánvaló párhuzamot több régi és új EU-tagország között ebből a szempontból. A súlyos tanulság kézenfekvő: a makrogazdasági populizmusra alapozódó görög eladósodás jóval korábban elkezdődött, a mostani válság csak kritikussá tette a problémát. Vagyis azt találjuk, hogy az átalakuló országok többségére jellemzőnek talált jelenség több régi EU-tagországban is megfigyelhető, akár egyfajta „rendszerelemnek” is tekinthető. Az átalakuló országok fiskális stabilitásának feltételeként megjelölt harmadik generációs reformok elhatalasztása a régi tagállamok többségére is jellemző. Egyet lehet érteni azokkal az önkritikus görög hangokkal, amelyek az atrocitásokba torkollt tüntetések láttán is azt mondják, hogy az IMF és EU által nyújtott hitelcsomag áráként megkövetelt megszorítások bevezetése az elmúlt három évtized hitelből finanszírozott, „megelőlegezett” jólétének az ára.

Hozzátehetjük ehhez még talán azt is, hogy általában véve nem tűnik fenntarthatónak Európának az 1960-as és 1970-es években létrehozott jóléti intézményrendszere. A harmadik generációs reformok, amelyekre Európa nálunk fejlettebb országaiban is szükség lesz, véleményünk szerint elkerülhetetlenül a korábbi „szerzett jóléti jogosultságok” megkurtításával, megkockáztathatjuk, az életszínvonal csökkenésével fog járni! A mostani válság egyik automatikus eredménye már most a reáljövedelmek csökkenése több országban. Nem csak a görögöknek kell majd lemondaniuk a 13. és 14. havi fizetéseikről, és az ebből a jövedelemből vásárolt jóléti javakról. Az átalakuló országok szempontjából meglehet, hogy kevésbé fájdalmas lesz a lemondás, hiszen a fejlettebb európai országokhoz képest mi csupán álmokról, kevésbé ténylegesen realizált jóléti fogyasztásról kell, hogy lemondjunk.

Csaba László könyvének 3. része, az ebben összefogott négy fejezet az európai integráció aktuális problémáit, feszültségeit gyűjti össze, amelyek egyik közös eredménye az előbbieken részletezett makrogazdasági populizmus, illetve a jóléti állam válsága. Ezeket a témákat itt most terjedelmi okokból részletesen nem

kommentáljuk. Felsorolásszerűen a legfontosabb, itt érintett témák: az integrációs folyamat lassulása (az európai intézmények fejlődésének elakadása) és az euroszkepticizmus térnyerése, ennek fényében a keleti bővítés megítélése, az európai-záció (vagyis az uniós együttműködés tagországokra gyakorolt hatása), a lisszaboni folyamat, az európai alkotmány ügye, a kohézió, a közös agrárpolitika és a vidékfejlesztés elvi és gyakorlati problémái, végül, de nem utolsósorban a monetáris együttműködés és a közös valuta kérdése.⁴ Ezek a súlyos kérdések végső soron ahhoz az összegző megállapításhoz vezetnek, hogy az ezekre adott válaszoktól függ nem csupán az európai gazdasági térség versenyképessége, de az integrációs folyamat jövője is. Ahogyan a VII. fejezet alcíme fogalmaz, az a tét, hogy elmozdul-e Európa egy Európai Egyesült Államok kialakulása irányába, vagy visszaesik egy szabadkereskedelmi övezetbe.

A könyv negyedik részében a szerző mintegy összefoglalásként konkrét gazdaságpolitikai javaslatokat fogalmaz meg. Ezekkel feltehetőleg minden elfogulatlan olvasó csak egyetérthet, más kérdés viszont az, hogy éppen például a makrogazdasági populizmus kérdése kapcsán tárgyalt összefüggések miatt ezeknek milyen realitásuk van? Egyet értünk azzal, hogy a javarészt neoliberális ihletésű minimális állam koncepciója a mostani helyzetben kevéssé tartható (akár nemzetközi, akár nemzetgazdasági szinten). Ugyanakkor a könyv II. fejezetében a szerző azt hangsúlyozta, hogy milyen jelentős az államháztartás súlyának csökkentése, éppen azért, mert az állam könnyen a gazdaság foglyává válik. Az összetérmekek minél kisebb része kerül központosításra, annál alacsonyabb értékűtömeg optimális felhasználása kerül veszélybe a makrogazdasági populizmus, vagy ami még ennél is rosszabb, közönséges visszaélések miatt. Persze, ebből a csapdahelyzetből a politika minőségének megjavításával ki lehet kerülni, de ez a téma már nem ennek a könyvnek és nem a közgazdaságtudománynak a témája.

Ebben a befejező részben a szerző sorra veszi azokat a gazdaságpolitikai területeket és reformteendőket, amelyek a halmozódó problémák kezelése szempontjából elsősorban az átalakuló országokban fontosak. Kiemeli az árstabilitás fenntartását és a törvények uralmának az érvényesítését,⁵ az EU-csatlakozásból eredő fejlődési lehetőségek kiegyensúlyozott kihasználását (tökéletesedő intézmények és a transzferek formájában), a közigazgatás decentralizálását, főként az emberi és a fizikai infrastruktúra fejlesztését illetően. Az egészségügy és az oktatás jelentős mértékű és hatékony fejlesztése elengedhetetlen. Itt tehát éppen az elmúlt évek „racionizálási” gyakorlatával ellentétes fejlesztési lépéseket szorgalmaz a szerző.

Összességében a könyv merész, releváns, informatív olvasmány. A sokrétű mondanivalót sikeresen illeszti be egy koherens logikai keretbe, amelyet a neoklasszikus ortodoxia bírálata jelent. Aktuális témák kimerítő elemzését kapjuk, de a legnagyobb kérdésekre adott válaszokat a szerző az időre, illetve az olvasó belátására bízta. Figyelemre méltó sajátossága a könyvnek az, hogy angol nyelven írta a szerző. A szándéka egyértelmű: a keretet is adó gazdaságelméleti megfontolások címetzettei a neoklasszikus ortodoxia (elsősorban külföldi) képviselői. A kiadó nemzetközi ismertsége ellenére kérdés, hogy vajon eljut-e ehhez a célközönséghez a mű. Ezzel szemben hasonlóan fontos lenne a magyar szakmai közvélemény számára is széles körben hozzáférhetővé tenni ezeket a gondolatokat. Igaz, a szerző magyar nyelvű publikációiban egyes fejezetek korábbi változatai fellelhetőek. Mégis, ez a könyv sok újat tesz hozzá az eddig olvasottakhoz, és ebben a szerkesztésben, ahogy egymás mögé állítja, összekapcsolja a számunkra is húsba vágóan fontos té-

mákat, maga a szerkesztés is új tartalommal, mondanivalóval ruházza fel az egyes tanulmányokat. Sajnos, a magyar szakmai közösség nagy része nem bírja az angol nyelvet olyan szinten, hogy teljes súlyával, komolyságával tudná a könyv tartalmát értékelni. Ezért e recenzió végén mindenképpen szükségesnek látszik megjegyezni, hogy a magyar nyelvű kiadást ez a mostani könyv nem helyettesítheti!

JEGYZETEK

¹ Az ortodoxia kifejezés használata érdemi megkülönböztetést takar. Csaba László nem a neoklasszikus főáram kétségtelen tudományos eredményeit vitatja, hanem azt a törekvést bírálja, amely ezekre a korlátozott jelentőségű eredményekre hivatkozva nem csupán az alternatív megközelítéseket, de gyakran a saját maga megújítására tett lépéseket is elutasítja.

² Elsősorban a Dzurinda-kormányok tevékenysége emelhető ki ebből a szempontból Szlovákiában.

³ Bár az elmélet fejlődése szempontjából ez az egyik legfontosabb kérdés!

⁴ Ez utóbbi problémakör a görög válság kapcsán egy sor kérdést most már elodázhatatlanul fölvetett. A problémakört egy mondatban úgy foglalhatjuk össze: milyen módon tartható fenn a közös valuta politikai föderalizmus nélkül?

⁵ Itt nyilván nem elsősorban a közbiztonság megszilárdítására gondol a szerző, hanem a jogszabályok érvényesítésére, valamint a tulajdonjoghoz kapcsolódó intézmények működésének biztosítására, a törvénykövető magatartás megszilárdítására (például a szerződések végrehajtásának ösztönzése hatékony és gyors bíróságokkal, az adófizetési morál megerősítése stb.).